

5.

Stílus és ideológia a fordításban: minden koherencia?

Kvantitatív szövegtani közelítés

CSÜRY ISTVÁN

A probléma és a lehetőség találkozását kínálta számomra a Szikszainé Nagy Irma előtti tisztelegésünk. Az ő munkásságában ugyanis kitüntetett helye van a stilisztikának, a saját érdeklődésem középpontjában pedig az utóbbi évek *Officina Textologica*-számai tanúsága szerint a koherencia áll (miközben a fordítás kérdései is foglalkoztatnak), így a leglogikusabb választásnak számomra e kettő¹ – sőt három² – összefüggésrendszerének vizsgálata tűnt avégett, hogy a köszöntő szövegcsokrát Irma remélt tetszésére és az *Officina Textologica* vállalkozásának előbbre vitelére egyaránt gyarapítsam. Miközben tehát a stílus mint szövegalkotó tényező leírásához kíván adalékokkal szolgálni, a jelen tanulmány a (Csüry 2017) által meghatározott koherenciafogalmat és a (Csüry 2022) bemutatott vizsgálati megközelítést alkalmazza, illusztrálja, és ez alapján igyekszik további következtetéseket levonni.

1. Problémafölvetés és fogalommeghatározások

A kézenfekvő sorrendtől eltérve hadd kezdjük az *ideológia* terminus meghatározásával, hogy mielőbb eloszlassuk a téves olvasási hipotéziseket. A jelen tanulmánynak nem tárgya maga a köznap (vagy, ha úgy tetszik, politikai/filozófiai) értelemben vett ideológia, még akkor sem, ha a vizsgált korpusz tartalmaz e fogalomkörbe illő elemeket. Puurtinen (2003) nyomán, aki maga Simpson (1993) munkájából inspirálódik³ a nyelvhasználatnak traduktológiai szempontból vizsgált sajátosságaira utalunk a terminussal. Idézzük az ő definícióját, saját fordításunkban:

Az ideológia itt arra utal, hogy a szöveg írója vagy fordítója által választott nyelvi megoldások egyrészt sajátos perspektívában láttatják az ábrá-

¹ A stílus és a fordítás kérdésköre iránti érdeklődés töretlennek látszik; ld. például: (Hewson 2001).

² Természetesen nem példa nélküli a stilisztika, a traduktológia és a pragmatika ilyenét összekapcsolása; vö.: (Boase-Beier 2004).

³ Nyelv és ideológia kapcsolata nem egy – akár nagyobb lélegzetű – munka tárgya, és ennek a hazai szakirodalomban is megvan a lenyomata, lásd pl.: (Szabó 2007); mi a probléma komplexitásának felidézése helyett Puurtinenre hivatkozunk, mert kutatásunk céljaira mind írásának traduktológiai iránya, mind definíciójának tömörsége célszerű választásnak tűnik. Bár a szövegtan-traduktológia-ideológia hármasaról is találni friss magyar szakirodalmat, az ideológia van Dijk, Fairclough és Wodak inspirálta ott szereplő meghatározása (Bánhegyi 2024: 216) jelen kutatás céljaihoz mérten túl tag.

zolt eseményeket, másrészt tükrözhetik az író véleményét és attitűdjét, harmadrészt pedig az olvasók véleményének befolyásolására használhatók. Az egyes nyelvi szerkezetek, például a szókincs, a ragozott igés és igeneves szerkezetek, az aktív és passzív alakok, a nyelvtani metaforák olyan tudatos vagy tudattalan stratégiáknak tekinthetők, amelyek ideológiai jelentéseket valósítanak meg. A fordítás során előfordulhat a forrásszöveg ideológiailag motivált nyelvi struktúráinak akaratlan manipulációja is, vagy a fordító megfelelő nyelvi és/vagy szakmai felkészültségének híján, vagy azért, mert nincs tudatában a nyelv és az ideológia közötti kapcsolatnak, de előfordulhat szándékos manipuláció is a fordítási normáknak, a fordítási megbízásban foglalt követelményeknek vagy a fordítónak a forrásszöveg témájához való saját hozzáállásának a következményeként.⁴

Folytassuk mindjárt azzal, ahogyan (Szikszainé Nagy 1999: 296) a stílust a szöveg konstituenseként meghatározza:

Mivel stílusa mindenféle szövegnek van, a stílus szövegsajátosság, így része a szövegnek, egyik szintje (Szabó 1995c: 148), szövegalkotási mintáktól meghatározott szövegezési mód (Sandig 1978: 26, 108), illetve a szövegalkotáshoz szükséges válogatás és elrendezés eredménye (de Beaugrande–Dressler 1981: 16).

Ehhez szorosan kapcsolódik nála a *stíluskohézió* fogalma:

A stíluskohézió a szöveg „stílusát alkotó elemek összetartó ereje” (Szabó 1988: 105), illetve a szövegtípus stílusának pragmatikusan megfelelő kohézió (Szikszainé Nagy 1999: 297).

A stíluskohézió „legfontosabbnak érzett stílus eszközei” sorában egyebek mellett felsorolja a szöveg stílusára kiható szó- és kifejezőkészséget, a mondatépítést és a mondatkapcsolással összefüggő mondatalkotást is (uo.).

Itt a kohézió kérdéseivel nem foglalkozunk, annál inkább a szövegalkotáshoz szükséges válogatással és elrendezéssel, valamint a szó- és kifejezőkészséggel, a mondatépítéssel és a mondatkapcsolással, melyeket Puurtinennek a szöveg írója vagy fordítója által választott nyelvi megoldásokkal operáló ideológiafogalma

⁴ Ideology refers here to the ways in which linguistic choices made by the writer or translator of a text, first, create a particular perspective on the events portrayed, second, may reflect the writer's opinions and attitudes, and third, may be used to influence readers' opinions. Particular linguistic structures, such as vocabulary, finite and nonfinite constructions, active and passive forms, and grammatical metaphors, can be seen as conscious or unconscious strategies which realise ideological meanings. In translation, ideologically motivated linguistic structures of a source text may be manipulated either unintentionally because of insufficient language and/or translation skills or lacking knowledge of the relationship between language and ideology, or intentionally owing to translation norms, requirements of the translation commission or the translator's own attitudes towards the source text subject (Puurtinen 2003: 53).

sajátos megvilágításba helyez. De hogy miért is kell nekünk traduktológiai kérdéseket feszegetnünk, azokat stilisztikaiakkal összekapcsolva, amikor a volta-képpen célunk a szöveg jellemzőit, s közülük mindenekelőtt a koherenciát vizsgálni? A válaszhoz először is idézzük fel a saját koherencia-definíciónkat:

A koherencia [...] a szövegnek/diskurzusnak az értelmezés dimenziójában azonosítható sajátossága. Koherens az a szöveg, melyet befogadója valamely számára hozzáférhető (a kognitív környezetében elérhető) értelmezési tartomány viszonylatában ellentmondásmentesnek ítél, és ez alapján az interakció keretében vagy annak eredményeként konklúzióra jut. Eszerint a koherencia egy szövegnek/diskurzusnak az értelmezésével (értelmezéseivel) és az az alapján levont következtetéssel (következtetésekkel) fennálló relációja. (Csűry 2017: 24)

Ebből a felfogásból egyenesen következik, hogy a koherenciára mint sarkalatos szövegsajátosságra irányuló kutatás számára a fordítás vizsgálata különösen értékes adatforrás lehet.⁵ Egyrészt ugyanis a fordító először is a maga módján értelmezi a forrásnyelvi szöveget, és a fordításában ez az interpretáció ölt testet, így a forrásnyelvi szövegnek a fordításával fennálló relációját elemezve szükségképpen koherenciarelációkat (is) elemzünk. Másrészt ha belátjuk, hogy „a koherencia nem inherens szövegsajátosság” (Csűry 2017: 23), s ily módon közvetlenül – önmagában az izolált objektumként vizsgált szövegben – nem, hanem csak indirekt módon figyelhető meg, akkor úgy ítélnénk, hogy a fordítással éppenséggel olyan nyomok keletkezhetnek, melyekből következtetni lehet ennek a dinamikus szövegsajátosságnak a jellemzőire.⁶ Ilyen nyomokat eredményez „a forrásszöveg ideológiailag motivált nyelvi struktúráinak” akaratlan vagy szándékos manipulációja, ami a válogatás és az elrendezés, valamint a szó- és kifejezőkészlet, a mondatépítés és a mondatkapcsolás sajátos voltát implikálja, vagyis olyasmit, amiben a stilisztika is illetékes.

Az alapvető kérdés tanulmányunk számára mindebből eredően az, hogy miként olvashatók ki ideológiai tartalmak a szöveg stíluslemeiből, és ezek fordításbeli kezelése milyen információt adhat a koherenciáról.

⁵ A traduktológiai problémák szövegtani megközelítésében a koherencia fogalma központi helyet kap – ld. Károly munkáit (2007, 2024), azonban mi (Csűry 2017)-ben a koherencia közkeletű felfogásainak kritikáját és „különutas” definícióját fogalmazzuk meg. Ez áll e munkák s a jelen tanulmány fogalomhasználati különbségeinek hátterében.

⁶ „Úgy tűnik tehát, hogy a fordítás nem a megértést vagy a megértetést, hanem azt a célt szolgáló kutatási eljárás, hogy megfigyeljük egy nyelv működését egy másik nyelvhez képest. Lehetővé teszi, hogy olyan jelenségekre világítsunk rá, amelyek egyébként ismeretlenek maradnának. Mint ilyen, a nyelvészet segédtudománya.” (Il semble donc que la traduction, non pour comprendre ni pour faire comprendre, mais pour observer le fonctionnement d'une langue par rapport à une autre, soit un procédé d'investigation. Elle permet d'éclaircir certains phénomènes qui sans elle resteraient ignorés. A ce titre elle est une discipline auxiliaire de la linguistique.) (Vinay–Darbelnet 1972: 25.)

2. Hipotézisek

A fordítás tanulmányozásában, művelésében és tanításában gyökerező intuíciónk a jelzett problémák tekintetében az alábbi hipotézisegyüttes megfogalmazásához vezet:

- A szöveg stíluselemei ideológiához tartoznak.
- A szöveg stíluselemeinek a fordításban való sajátos kezelésmódja ezért Puurtinen (2003) értelmében vett ideológiai manipulációt eredményezhet.
- Ez az ideológiai manipuláció a fordításban a szöveg koherenciájának megragadásához támpontként szolgáló nyomokat hoz létre (még ha ezek a nyomok önmagukban nem is elegendők ahhoz, hogy a koherencia minden tényezőjéről számot adjunk).
- A szöveg stíluselemei tehát egyben koherenciajelző elemek is (Csúry 2017: 24–25).
- A szöveg stíluselemeinek a fordításban való manipulációjáról, s ezáltal a szöveghez kapcsolódó koherenciarelációkról lehetséges egzakt – adatokon alapuló – képet adni.⁷

Ezeknek a feltevéseknek az igazolására alább egy párhuzamos korpusz elemzésével teszünk kísérletet.

2. A vizsgálati módszer bemutatása

A részletes fordításkritikai vizsgálat és a kvantitatív elemzés céljából olyan, a nyilvánosságnak szánt kortárs francia szöveget választottunk, melynek magyar fordítása is elérhető, és nyelvhasználata igényes köznyelven írott prózaként határozható meg. Műfaji tekintetben elemző/magyarázó/érvelő publicisztikaként azonosítható; célközönsége művelt, társadalmi és társadalomtudományi kérdések terén jártas, illetve azok iránt érdeklődő olvasókból áll. Általános stílusjegyeiként az expresszív elemek mértékletes használata és a pontos, árnyalt kifejezésmódra törekvés tűnnek ki első olvasásra.

A forrásszövegen és annak magyar célnyelvi változatán először is mondat-szintű párhuzamosítást végeztünk az LF Aligner⁸ program segítségével. A párhuzamos korpusz részei között ezen a téren nagyfokú egyezés mutatkozott, ugyanis elenyésző számban kellett olyan fordítási egységeket⁹ létrehozni, me-

⁷ A stilisztikai szempontokkal és kvantitatív módszerekkel összekapcsolt fordítási hibaelemzés egyébként már megjelent a kortárs szakirodalomban; vö.: (Duběda – Obdržálková 2021).

⁸ Nyílt forráskódú ingyenes szoftver, elérhető a SourceForge portálon:

<https://sourceforge.net/projects/aligner/>.

⁹ A fordítómemóriák és a traduktológia világából kölcsönözött, számunkra is hasznos terminus. Egy fordítási egység egy forrásnyelvi szegmentumból (legtöbbször mondatból) és annak a célnyelv(ek)en létrehozott fordításából/fordításaiból, valamint az ezekhez potenciálisan kapcsolódó metaadatokból áll.

lyekben az egyes nyelvekhez tartozó mondategységek száma eltért (a gyakorlatban: az egyik oldalon egy mondat felelt meg a másikon található kettőnek). Bár a grammatikai felbontás vagy összevonás¹⁰ legitim, kontrasztív nyelvészeti okokkal is indokolható átváltási művelet, a korpusznak ez a jellemzője a vizsgálatot segítő pozitívumként értékelhető.

A kapott párhuzamos korpuszt az INCEption program (Klie et al. 2018) segítségével annotáltuk és elemeztük.¹¹ Az annotáció kategóriarendszerét, melyet – rövid magyarázattal kiegészítve – a függelékben szereplő táblázat mutat be, a vizsgálati célok és a kiinduló hipotézisek alapján deduktív módon határoztuk meg, és az annotáció során felszínre került problémák alapján finomítottuk.

A fordítási egységeket alkotó francia és magyar szövegszegmentumokat – döntő többségük szintaktikai kiterjedésének megfelelően – mondatokként, csupán forrás- vagy célnyelvi voltuk szerint annotáltuk (ezt a program öntanuló működése gyorsította), míg a mondaton belüli szegmentumokat nyelvtani jellemzőik megkülönböztetése nélkül annak függvényében jelöltük ki manuálisan, hogy a párhuzamos korpuszrészhez viszonyítva azonosítható-e esetükben valamilyen ekvivalenciaprobléma. Ide értendők az ekvivalens hiányát jelző címkék, vagyis azok is, amelyek a forrásszöveg lefordíthatatlan és a célnyelvi szöveg betoldott jelentésegységeit jelzik. Ezek a szegmentumok így a hozzájuk kötődő jelentéstani és fordítási sajátosságoknak megfelelően kaptak címkét, szerkezetileg pedig egyszerű szavakat ugyanúgy takarhatnak, mint szintagmákat vagy akár tagmondatokat is. Természetesen így lemondunk a korpusz összes szavának, szó szerkezetének, szintagmájának az annotációjáról, valamint a teljes nyelvi, stilisztikai, retorikai, szövegtani elemzésről is. Ez azonban egyrészt az adott kutatási célok fényében nem is lett volna indokolt, másrészt pedig támaszkodhattunk a korpuszrészecskének a UAM Corpus Tool programmal (O'Donnell 2008) elkészített gépi szófaji annotációjára, ha erre valamely részletkérdés tisztázása végett szükség mutatkozott. Az esetleges további vizsgálatokhoz emellett bármikor újabb annotációs rétegek hozhatók létre.

A korpuszelemek annotációjával együtt a fordításbeli relációikat is elkészítettük. A mondatok között nemcsak a fordításnak a forrásszövegtől való eltéréseit, hanem a megfelelőségét is jeleztük, míg a mondatszint alatti szegmentumok ese-

¹⁰ Lásd: Klaudy 1994: 162.

¹¹ Ez – mint minden korpuszannotáció – önmagában is külön reflexiót érdemlő (de itt bővebben nem tárgyalt), munkaigényes feladat. A fordítás korpusznyelvészeti megközelítéséhez a hazai szakirodalomban (Seidl-Pécs 2024) tanulmányára utalunk, és idézzük (Szabó 2007: 77) megállapításait is, épp a fordításbeli ideológiák korpuszalapú vizsgálatáról: „[...] a fordításon belüli változtatások kimutatása bizony sziszifuszi munka. A számítógépes korpusznyelvészetben nagy lehetőségek rejlenek, [...] egyelőre azonban még nem rendelkezünk megfelelő párhuzamos korpuszalapú, nem beszélve a kutatási kérdések számítógépes megfogalmazásának nehézségeiről. Marad tehát az eredeti szöveg és a fordítás kézi egybevetése és a feltárt különbségek elemzése és osztályozása az ideológiai tartalom és annak esetleges üzenetmódosító hatása szempontjából. A finom különbségek kimutatásához a különféle modern szövevényelvészeti módszereket hívhatjuk segítségül [...]”.

tében – értelemszerűen, az ismertetett elemzési-szegmentálási eljárásból következően – csak az ekvivalencia-problémákat.

Az így kapott adatokban megmutatkozó tendenciákat – miután a párhuzamos korpusz releváns szövegelemeit az annotációs kategóriarendszernek megfelelően csoportosítottuk – a feltárt fordítási problémák, azaz a fordítás eredményezte értelmi változások jellege és azok mennyiségi viszonyai alapján értelmeztük, vizsgálva, hogy az adatok alkalmasak-e a hipotézisek igazolására (vagy cáfolására).

3. A vizsgált korpusz; általános fordításkritikai megfigyelések

Az alapszöveg Pierre Rimbert francia szociológus, kutató, publicista, a *Le Monde diplomatique* című folyóirat¹² főszerkesztő-helyettese 2011 januárjában e fórumon publikált írása (Rimbert 2011) arról, hogy miként távolodott el egymástól a társadalmi és politikai kérdésekről folytatott tudományos gondolkodás és a társadalmi aktivitás világa Franciaországban, és milyen tendenciák láthatók a 21. század elején ezeken a területeken. A cikknek megjelenésekor érzékelhető visszhangja volt: ismertetés (Le CorteX 2011) jelent meg róla a Le CORTECS (Collectif de recherche transdisciplinaire esprit critique & sciences¹³) portálján, és interjú hangzott el a szerzővel a France Inter rádión (L'équipe de Là-bas 2011). A cikk 2012 márciusában megjelent az Investig'Action nevű független portálon is (Rimbert 2012).

Az írásnak a folyóirat idegen nyelvű kiadásaiban fordításai is megjelentek: angol, magyar és spanyol verzióról van tudomásunk. A párhuzamos korpusz részeként a magyar fordítást használtuk fel, mely szintén még a 2011. januári számában jelent meg a *Le Monde diplomatique* magyar kiadásának, Ferwagner Ákos történész fordításában (Rimbert 2011).

A francia korpuszrész 1291 szóalagnak összesen 3058 előfordulásából áll, melyeket a magyar fordítás 1503 szóalak 2555 előfordulásával ad vissza.¹⁴ A párhuzamos korpusz 114 fordítási egységet tartalmaz, melyek (ahogyan fent már jeleztük) két-három kivétellel egy francia mondathoz egy magyar mondatot rendelnek.

A forrásnyelvi szöveg alig tartalmaz a lefordíthatatlanság kérdését felvető kifejezést. A magyar fordítás minősége jónak ítélnélhető, amennyiben a szöveg egészének tartalmát és az egyes szövegmondatok kijelentéstartalmát – a bennük megfogalmazott állítások lényegét – visszaadja. Jól olvasható, akárcsak a forrásszöveg; csupán egy-két kifejezése adhat a magyar olvasónak fejtörésre okot. Kifogástalan-

¹² 1954-ben alapított folyóirat. 2021-es adatok szerint 34 nemzetközi (25 nyomtatott és 9 csak online formátumú) kiadása jelenik meg 24 nyelven, kb. 2,4 millió példányban.

¹³ Kritikai gondolkodás és tudományok transzdiszciplináris kutatási közösség; a grenoble-i, marseille-i és montpellier-i egyetemekhez kötődő oktatók-kutatók kezdeményezésével létrejött csoport.

¹⁴ A szöveg „tartalmas” részéről a szerző nevét és a szakirodalmi hivatkozásokat feltüntető jegyzeteket leválasztottuk, mert ezek az elemek a majdnem 100%-os betű szerinti fordításbeli egyezéstük lévén statisztikai szempontból csak torzították volna az eredményeket, még ha csekély mértékben is.

nak ugyanakkor nem minősíthető a fordítás, több helyen is ráfért volna a figyelme-
sebb lektori-utószervezői munka. A fordítási hibákra az elemzés során visszaté-
rünk, most csak annyit kell megjegyeznünk, hogy ezek sem jellegükből, sem mér-
tékükből adódóan nem teszik a szöveget vizsgálatunk céljaira alkalmatlanná.

4. A vizsgálat eredményei

A párhuzamos korpuszban összesen 344 mondaton belüli szegmentumot annotál-
tunk, ami az ezeket a szegmentumokat alkotó szavak számának átlaga alapján vég-
zett becslés szerint a mondat szint alatti szövegelemeknek kb. 17%-a. Ez azt jelen-
ti, hogy a mondat alatti szinten nagyjából ilyen mértékben nem tekinthető „neutrál-
isnak” a forrás és a fordítás kifejezéseinek megfeleltetése. Ez nem feltétlenül je-
lent hibát; a kifejezetten hibásnak tekinthető megoldások (82 annotált szegmen-
tum) csak kb. 4%-ot tesznek ki. Ezek a hibák részben ekvivalens nélküli kifejezé-
sekből (a forrásban 20 lefordíthatatlan, a fordításban 27 önkényesen beszűrt elemből),
részben a forrásnyelvvel nem ekvivalens kifejezésekből állnak (35 ilyen van).¹⁵

Jegyezzük meg, hogy fordítástechnikai szempontból mind a törlés, mind a be-
toldás elfogadható átváltási művelet lehet, ha indokolt, és ha nem vezet érdemi in-
formációvesztéshez vagy -torzuláshoz (vö.: Klaudy 1994: 125–130)! Mi ezért
csak az e feltételeknek meg nem felelő eseteket jelöltük.

Ha a szövegpár mondatainak szintjét nézzük, a 114 fordítási egységből egyet-
lenegy van, melyben a fordításbeli mondat jelentése egyáltalán nem felel meg a
forrásnyelviének, azaz a magyar mondatok nagyjából 99%-a visszaadja a megfe-
lelő francia mondatok jelentését. Ez meglepő állítás lehet, ha azt nézzük, hogy a
fordítási egységeket alkotó mondatpárok viszonyának annotációja csak 65%-ban,
azaz 74 esetben nem utal ekvivalencia-problémára. A fennmaradó 39 esetből
azonban 6, vagyis 5% csupán annyi eltérést mutat a mondatpárok jelentése között,
hogy a fordítás valamennyire szűkíti a francia eredeti értelmezési lehetőségeit, míg
33 (29%) hozzávetőlegesen, kisebb-nagyobb pontatlansággal adja vissza a jelen-
tést. Tehát ha a fordítás 99%-ban vissza is adja a francia szöveg mondatainak je-
lentését, az eredetit jó közelítéssel reprodukáló megoldások az eseteknek csak
nagyjából kétharmadát teszik ki, a többi 34% körülbelüli megfelelést takar. Ezeket
közelebbről meg kell vizsgálnunk.

Első látásra az is meglepőnek tűnhet, hogy az ekvivalens kétharmad sem men-
tes a fordítási problémáktól, ugyanis azon belül is csupán 44 olyan fordítási egy-
ség akad (39%), mely nem tartalmaz a mondat szint alatti szegmentumok ekviva-
lencia-problémáját jelző annotációt, s így „neutrálisnak”, pontosnak ítéhető. Ez
úgy lehetséges, hogy az annotáció során mondat szinten ekvivalensnek tekintettük

¹⁵ A stílusvizsgálat implikálhatná a nyelvi kifejezőeszközöknek a nyelvváltozatok koordinátarend-
szerében való elhelyezését is, de ezzel itt nem foglalkozunk, mert a párhuzamos korpuszunk ilyen
szempontból kevésbé vonja magára a kritikus elemző figyelmét.

a fordítást az eredetivel, ha kijelentéstartalmuk megegyezett, még ha az egyes kifejezésekhez és/vagy szerkezeti megoldásokhoz kapcsolódó járulékos jelentéselemek különböztek is. Tehát a főntebb vizsgálandóként megjelölt halmaz 34%-ához bizvást hozzáadhatjuk még az itt feltárt 26%-ot (30 fordítási egységet) is, hogy megállapíthassuk: a lefordított mondatoknak (a több mondatos fordítási egységekre tekintettel csak nagyjából) 60%-a tartalmaz a fordítói tevékenységből származó nyomokat, melyek az ideológia és a koherencia kérdései kapcsán relevánsak lehetnek.

Milyen típusú eltéréseket találtunk a szövegpár elemeinek és szerkezeteinek francia-magyar megfeleltetésében? Az egyik csoportba az egyértelműen hibás átváltásokat sorolhatjuk (1. táblázat), a másikba a részleges jelentésmódosulást eredményezőket (2. táblázat). Jegyezzük meg, hogy bizonyos szöveghelyek egyszerre többfajta hibát is hordozhatnak! Így például a körülbelüli/vizonylagos ekvivalencia magában foglalhatja egyes szegmentumrészek konnotációinak különbségét is; hasonlóképpen az elvivalens hiánya is érinthet sajátos konnotációjú kifejezéseket.

Típus	Mondatszint alatti szegmentumokban	Mondatszintű szegmentumokban
Ekvivalens hiánya	47	0
Egymásnak nem megfelelő jelentések	35	1
Téves nyelvtani elemzésből eredő hiba	12	0
Nem kompenzált antonim fordításból eredő ellentétes jelentés	1	0

1. táblázat: Hibás átváltások¹⁶

Típus	Mondatszint alatti szegmentumokban	Mondatszintű szegmentumokban
Körülbelüli/vizonylagos ekvivalencia	48	33
Szűkebb jelentés ¹⁷	26	6
Tágabb jelentés	8	0
Konnotációk különbsége	18	0

2. táblázat: Részleges jelentésmódosulást eredményező átváltások

Természetesen az első csoport hibatípusaihoz vezető fordítói tévedések is összefügghetnek az ideológiával és a koherenciával, de egyrészt nem feltétlenül mindegyikük, másrészt a stílusra irányuló kérdéseink is amellet szólnak, hogy a hibatípusoknak inkább erre az utóbbi – részleges jelentésmódosulást eredménye-

¹⁶ Az annotációban szerepel még egy „felszíni egyezés” elnevezésű címke is, mely a formailag hasonló kifejezések téves értelmezésen alapuló használatát jelzi a fordításban (10 esetet). Mivel ezek az esetek átfogóbb annotációkban benne foglaltatnak, külön a táblázat nem tünteti fel őket.

¹⁷ Önmagában persze a jelentésbővítés vagy -szűkítés sem feltétlenül hibás átváltás (vö. Klaudy 1994: 106–118).

ző – csoportjára összpontosítsunk. Ebben a megközelítésben kitüntetett figyelmet kíván a konnotatív jelentések kezelése a szövegeinkben.

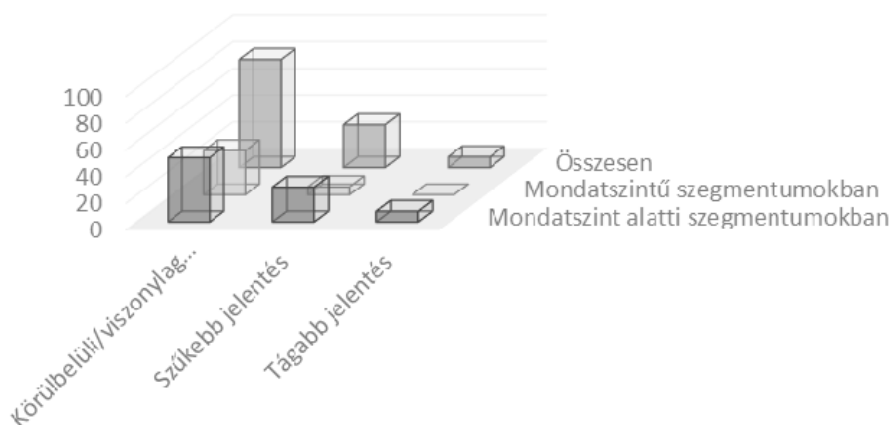
Tudjuk, hogy az elemzés kényes pontjához érkeztünk, hiszen az ekvivalensként adott kifejezések jelentésvizonyainak megítélése általában is magában hordja a szubjektív veszélyét, a konnotációnak pedig természeténél fogva egészen szubjektív dimenziója is lehet. Ha a korpuszunkat több annotátorral dolgoztattuk volna fel, a választásaik egyezése szolgáltatathatott volna egyfajta alapot a szubjektív minimalizálására, egyszemélyes annotációinkhoz azonban a megfelelő elemzőapparátus és -módszer kidolgozásában láttuk ennek lehetőségét. Így a fordításban szereplő ekvivalenseknek a forrásukhoz mért jelentésvizonyát (szűkebb, tágabb jelentés, körülbelüli – pontatlan – megfelelés) az online Larousse szótár (Larousse, dátum nélk.) és az ÉrtSz. (MTA Nyelvtudományi Intézete 1959–1962) alapján ítéltük meg, a konnotáció jelölésére pedig tág kategóriákat határoztunk meg: semleges, pozitív, negatív és sajátos orientációjú konnotatív jelentést. A pozitív/negatív páros a dologra és a rá irányuló beszélői attitűdre is utalhat – csak kétséget kizáró, nyelvi-nyelvhasználati tényekkel alátámasztható esetekben használtuk –, minden más esetben – amikor valamely kifejezés jelentéséhez konceptuális mezőjéhez tartozó további jelentések, illetve mindezek alapján sajátos interpretatív ítéletek társítása valószínűsíthető – csak az erre általánosan utaló címkét használtuk.

A konnotációt érintő fordítási problémák a forrás- és célnyelvi kifejezések között a 3. táblázat adatai szerint oszlanak meg. Vastag kerettel azokat a cellákat jelöltük, melyek az azonos konnotációjú ekvivalensekre vonatkozó adatokat tartalmazták. Megjegyzendő azonban, hogy a „sajátos” címke egyetlen egyezése a valóságban nem a konkrét konnotációk tartalmi egyezését jelenti.

	Fordítás pozitív	Fordítás negatív	Fordítás semleges	Fordítás sajátos	Eredeti összesen
Eredeti pozitív	2	2	1	3	8
Eredeti negatív	1	1			2
Eredeti semleges	2	3		13	18
Eredeti sajátos	1		5	1	7
Fordítás összesen	6	6	6	17	

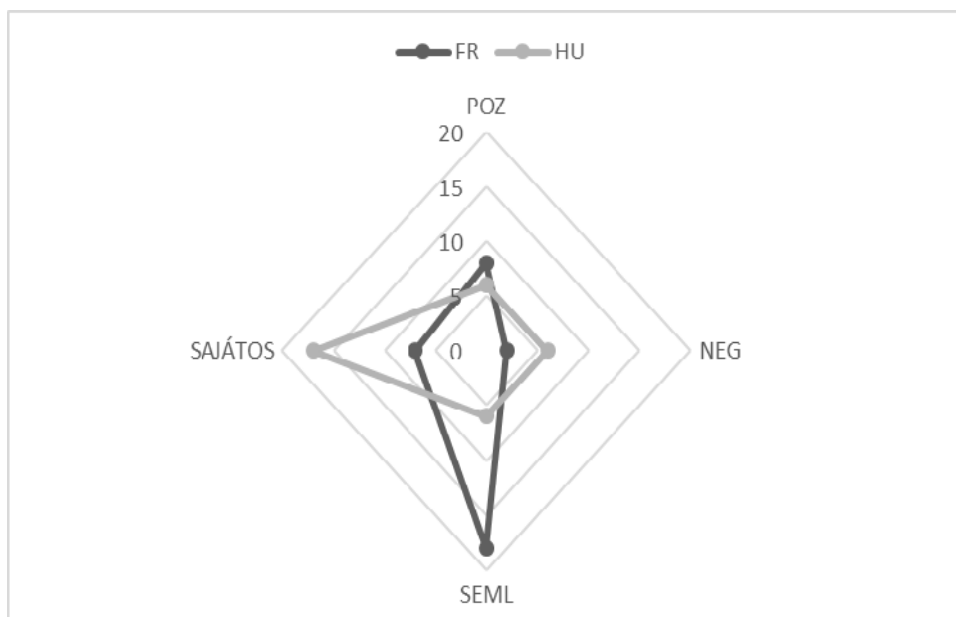
3. táblázat: Konnotatív jelentések viszonyai a fordításban

Az adatok tanúsága szerint a fordítás meglehetősen szabadon bánik a forrásnyelvi szöveg kifejezéseinek konnotatív jelentésével. Hogy mennyire és miként, azt az 1. diagram teszi szemléletessé.

1. diagram

Vegyük ehhez hozzá a szótári jelentések kezeléséről fõntebb látott adatok ábrázolását is, amit a 2. diagram szemléltet!

2. diagram

A párhuzamos korpusz annotációjának elemzésével kapott adatokból ezek után a következő megállapítások szűrhetők le:

- Bár a fordítás tartalmilag jól visszaadja az eredetit, annak jelentéselemeit nem kezeli skrupulózusan. Számos kifejezést több-kevesebb pontatlansággal ad vissza, gyakran él a jelentések szűkítésének, időnként pedig a bővítésének a lehetőségével is.¹⁸
- A beszélői attitűdöt árnyalataiban is tükrözni igyekvő – „szerzőcentrikus” – fordítás helyett egy kissé szabadabb interpretáció eredményével van dolgunk. Míg a forrásnyelvi szövegben a konnotatív jelentés semlegessége és pozitív volta nagyobb arányban van jelen, mint a fordításban, a fordítás a negatív, és főként a sajátos konnotációk választásával tűnik ki.
- Mindez ideológiai manipulációt jelent Puurtinen (2003) meghatározása szerint, és a koherencia tekintetében a szerzői intenció és a fordítói interpretáció bizonyos fokú eltérését jelzi. A különbségeket hordozó nyelvi kifejezőeszközök sajátos megválasztása a két szöveg stílárís különbségeit valószínűsíti.
- A téves megoldások nem jelentéktelen száma arra enged következtetni, hogy az ideológiai manipuláció akaratlan.

5. Diskusszió

Az adatok beszédesek, de lássuk konkrétan, példákkal illusztrálva, hogy miben is áll a francia szöveg és a magyar fordítása közötti különbség s ennek önmagán túlmutató jelentősége. Könnyű dolgunk van, hiszen mindjárt a cím, az írás abban megjelenő kulcsfogalma és legelső mondata is a problémák kellős közepébe vezet az elemzőt. E három szövegem bemutatásával tesszük az elmondottakat kézzelfoghatóvá.

Említettük, hogy a forrásszövegnek létezik angol és spanyol változata is. Kiindulásképpen állítsuk mind a négy címet párhuzamba!

FR	La pensée critique dans l'enclos universitaire
ES	El pensamiento crítico en el espacio universitario
EN	Academia's rebel alliance
HU	Értelmiség és társadalmi átalakulás – „elkötelezettség”

Szó szerinti magyar fordításban ezt így lehetne visszaadni: *A kritikai gondolkodás a zárt egyetemi térben*; kicsit szabatosabban: *Az egyetem falai közé zárt kritikai gondolkodás*. A legcsekélyebb eltérés ránézésre is – *latinité oblige* – a spanyol fordításban van; az egyszerűség kedvéért lássuk, ez mi takar. A francia

¹⁸ Melyek önmagukban véve szintén legitim átváltási műveletek, a kérdés csupán az indokoltságuk és a következményeiknek jellege, mértéke.

enclos szó körülkerített területet, pl. karámot jelent, illetve magát a területet körbefogó kerítést. A spanyol *espacio* jelentésbővítéses átváltás eredménye, hiszen jelentése egyszerűen *tér*. Már ez az aprócska módosulás is információvesztéget okoz, mivel a francia írás a társadalmi és politikai kérdésekről folytatott tudományos gondolkodásnak az egyetem falai közé való visszaszorulását, visszahúzódását, visszavonulását tárgyalja, és az eredeti cím metaforája – a hozzá köthető konnotatív jelentéssel különösen – ezt pontosan előre is jelzi. A cím persze speciális szövegelem (nincs még semmi sem veszve – gondolhatnánk), de megfogalmazása sem stilisztikai szempontból, sem a koherencia tekintetében nem közömbös. A másik két fordítás radikálisabban távolodik el a forrástól: az angol nem bíbelődik az *enclos*-val, hanem csupán az *egyetemi* jelentésű melléknév egyszerre lexikai és grammatikai átváltásával: jelentésbővítéssel és főnevesítéssel, a felsőoktatásban és a kutatásban részt vevő tudományos és kulturális közösség egészét jelölő generikus terminussal él. A magyar ennél is továbbmegy, és a még generikusabb *értelmiség* szót választja, azaz itt már nemcsak a bezártásra való utalás, hanem úgy általában az akadémiai szféra is „felszívódik”.

Mi lesz a cím másik elemének, a *La pensée critique*-nek a sorsa? A spanyolban tükörfordítást látunk, az egyébként frappánsan rövid angol címben a *rebel* ’lázado’ melléknévet hozhatjuk vele kissé távoli összefüggésbe (s így megint egyszerre lexikai és grammatikai átváltással van dolgunk), a magyarban pedig leginkább az „*elkötelezettség*” szót, mely itt leginkább ’egy ügy vagy értékfelfogás melletti határozott és tartós kiállás’ jelentésben értelmezhető, miközben ezt az idézőjelezés valamilyen axiológiai dimenzióba helyezi.

Az angol és a magyar fordítás emellett a jelentések betoldásának eszközét is alkalmazza. Az *alliance* ’szövetség’ szó az akadémiai szférabeli kritikus gondolkodás és a társadalmi (tiltakozó) mozgalmak közötti kapcsolatra, illetve annak alakulására utal, a magyar *társadalmi átalakulás* szintagma pedig – általánosabb nézőpontból – e mozgalmak kontextusára. Megállapítható, hogy a „merészebb” fordítások megoldásai sem légből kapottak, hanem a szövegből merítenek, mégis perspektívaváltást jeleznek, más-másfajta értelmezési keretet jelölnek ki, s ez koherencia-probléma. A francia (és a spanyol) címek kissé száraz objektivitása és precizitása szemben áll az angol hatásvadász sajtónyelvi blickfangjával, a magyar pedig a társadalomtudományi diskurzus megszokott kifejezőeszközeivel emeli az absztrakciónak egy igen általános szintjére a fordító által a szöveg lényegként tekintett tematika megfogalmazását.

Ha most már csupán a francia és a magyar szövegpárosnál maradunk, azt tapasztalhatjuk, hogy ezek a címben és fordításában kiütöző stílusjegyek és koherenciajelenségek összhangban állnak a folytatással. Mint cseppben a tengert, úgy láthatjuk ezt az írás központi elemének: a *kritika* fogalomkörének a kezelésében.

A francia *critique* családjához tartozó szóalakok összesen 21¹⁹ olyan fogalmi kategóriát jelölnek, amely számos más, változatos körbe tartozó fogalommal áll kapcsolatban, és az önálló vagy más terminusokhoz kapcsolt előfordulások rendre megkülönböztetik a generikus értelemben vett kritikát annak különböző területeitől és aspektusaitól. Ez jól tükrözi azt a felfogást, melyet a már említett CORTECS portálján a kritikai szellemről és a kritikai gondolkodásról szóló meghatározásban olvashatunk. Sajat fordításunkban:

A kritikus gondolkodás nehezen jellemezhető fogalom. Olyan készségek és beállítottságok együttesét ötvözi, amelyek lehetővé teszik számunkra, hogy hatékonyan elemezzük, rendszerezzük és értékeljük az információkat, azok forrásait és azokat az érveket, amelyek alátámasztanak valamely állítást. Az, hogy a priori szkeptikusan állunk a tényekhez, megpróbáljuk elválasztani a búzát a pelyvától azzal, hogy szilárd, minőségi bizonyítékait követeljük mindannak, amit állítanak, és ésszerűen kételkedünk, csak néhány megkülönböztető jege a kritikus gondolkodásnak. (Ford. Cs. I.)²⁰

A tüzetes vizsgálat szerint – bár az olvasónak fel sem tűnhet – mindezt jóval kevesebb következetességgel adja vissza a magyar fordítás, olyannyira, hogy a *gondolkodásról* a hangsúly átesúszik *a rendszerkritikus, elkötelezettségen alapuló tiltakozásra*. A fordításban így megvalósul a (Puurtinen 2003) által ideológiai manipulációnak nevezett váltás. Míg például a francia szöveg a *critique* főnevet önmagában is teljes értékűen használja, a *társadalomkritikára* (két előfordulásában) külön jelzős szerkezettel utal (*critique sociale*), addig a fordításban (az említett kettő mellett) *társadalomkritikainak* (1), *elkötelezettnek* (1), *rendszerkritikusnak* (1) és főleg *rendszerkritikainak* (4) nevezik mindazt, ami az eredetiben egyszerűen csak *critique*. Ehhez jön még a címben már elemzett „*elkötelezettség*”. A szöveg kulcsfogalmának fordítása ezek szerint az esetek 38%-ában ideológiailag nem semleges, méghozzá nem véletlenszerűen: az ekvivalensként választott kifejezések tartalmi-konnotatív orientációja egyazon irányba mutat. A felsoroltak közül találunk példát jelentésszűkítésre (*critique* → *társadalomkritika*) és jelentésbővítésre (*critique* → *elkötelezett*) is, utóbbi olyan fokú, hogy a je-

¹⁹ 18 esetben melléknévként, a fennmaradó 6 esetben főnévként fordulnak elő a forrásnyelvi szövegben. Az utóbbiakból 2 magában áll, 2 esetben a *sociale*, 1 esetben az *académique* melléknévi jelzővel, 1 esetben pedig a *des médias* bővítménnyel kiegészítve. Melléknévként 8 esetben a gondolkodásra és annak produktumaira vonatkozik (*pensée(s)*, *sens*, *théories*), 3 esetben a gondolkodókra (*chercheurs*, *intellectuels*), a fennmaradó 7-ben pedig publikációkra, illetve azok kiadóira (*essais*, *travaux*, *revue(s)*, *titres*, *édition*).

²⁰ L'esprit critique est une notion difficile à caractériser. Elle mêle un ensemble d'aptitudes et de dispositions permettant une analyse, un tri et une évaluation efficace des informations, de leurs sources, et des arguments invoqués pour soutenir telle ou telle affirmation. Être sceptique a priori sur les faits, tenter de distinguer le bon grain de l'ivraie en demandant des preuves solides et de qualité de ce que l'on nous affirme et douter raisonnablement sont quelques-uns des traits distinctifs de l'esprit critique (Caroti 2010).

lentés-visszaadás hozzávetőlegesnek minősíthető. A szakszöveg terminológiai konzisztenciájának lexiko-stilisztikai normáját, melyet a francia szerző követett, a fordító nem tartotta be, ehelyett a megengedőbb publicisztikai stílus normáit követte, ami annyiban érthető, hogy a francia írás a társadalomtudományi szakszöveg és az igényes publicisztika határmezsgyéjén helyezhető el, így a pontos lefordításához kellő érzékenységgel kell tudnunk azonosítani a kétfajta diskurzuskomponens arányait és határait. Ez most nem valósult meg, s ezzel a fordítás átbillent a véleményesítő beszédmódjába.

A szöveg kezdete – mint strukturális, szemantikai, pragmatikai, tipológiai szempontból is kitüntetett szöveghely, s így külön fókuszot érdemlő kutatási objektum²¹ – a címet követő szövegelem(ek)et is magában foglalja. A mi párhuzamos korpuszunk kezdő mondatai teljesítik is az olvasó várakozásait – melyik-melyik a maga módján: bevezetnek a terítékre kerülő kérdéskörbe, megelőlegezik mindazt, amit a folytatás tárgyalásmód és stílus dolgában nyújtani fog, és megmutatják a szerző (és/vagy a fordító) attitűdjét és kommunikációs intencióját. Így szólnak:

De plus en plus décrié en raison des dégâts qu'il occasionne, le système économique suscite manifestations populaires et analyses érudites.

A jólét kiterjesztése helyett súlyos gazdasági válságba sodródtak az ún. fejlett országok. Válaszul egyre több a tömegtüntetés és szaporodnak a tudományos elemzések.

A fordító itt egyszerre több grammatikai és lexikai átváltási műveletet is végzett, melyeket kontrasztív nyelvészeti tényezők és az olvashatóság szempontjai is motiválnak. Mindegyiket nem, csak a tárgyunkba vágókat – a problematikus megoldásokat – vizsgáljuk.

A francia mondat egyetlen negatív jelentéstartalmú szava a (kikerülhetetlen) *dégâts* 'károk', egyébként semleges, tárgyilagos szóhasználat jellemzi: *occasionne* 'okoz', *système économique* 'gazdasági rendszer', *suscite* 'kivált'; igaz, a pozitívan konnotált *érudites* 'tudós' párhuzama a mellérendelt másik jelzős szerkezet *populaires* 'népi' melléknevével előrevetíti a kettő későbbiekben kifejtett különválását. A fordítás ehhez képest nyelvilleg indokolatlan és tartalmilag is megkérdőjelezhető betoldásokkal operál. *A jólét kiterjesztése helyett* teljes egészében fordítói invenció, a *súlyos gazdasági válságba sodródtak* a 'károkat okoz' jelentéselem drámai, szélsőséges konkretizálása, „túlinterpretálása”. *Az ún. fejlett országok* szerkezet pedig hiába csak azt a félreértést próbálja megelőzni, hogy az olvasó a 'gazdasági rendszer' referensét magyar kontextusban keresse, másként is hat az olvasói interpretációra. Különösen a mondat egésze jelentésének fényében érezzük úgy, hogy a kelet-közép-európai országok rendszerváltozás előtti agitproposainak

²¹ Vö. Skutta 2013.

színében tünteti fel a francia szerző kommunikációs attitűdjét. Holott őt stílusa éppen a saját írásában némi kritikai éllel ábrázolt „harag- és részrehajlásmentes” kutató típusához közelíti:

Kevésbé elkötelezettnek látszani, hogy „objektívebbnek”, és mérsékeltebbnek, hogy „kifinomultabbnak” tűnjenek, hiszen itt a radikalizmus a leegyszerűsítésre rímel.²²

Ahogy a korpuszelemzés statisztikai eredményei is mutatták, az itt szemléltetett jelenségek a fordítás egészen végigvonulnak, azaz megvalósul a Szikszainé Nagytól (1999) a bevezetőben idézett stíluskohézió. És – lévén a forrásszöveg (mondjuk így:) eltérő színezetű stíluskohéziója – végig megvalósul a Puurtinen (2003) által ideológiai manipulációként említett jelentésmódosulás is. Ami pedig a befogadói ítélet meghatározta koherenciát illeti: a francia szövegnek a fordításával szembeni kontrasztja kidomborítja az elemző számára a megnyilatkozóknak a beszéd tárgyához fűződő attitűdjét, világosabban láttatja az eredeti beszédhelyzet tényezőit és a kommunikációs szándékot. A fordítás emellett rávilágít arra is, hogy a szöveg és a kontextus bizonyos elemei és sajátosságai hogyan nyújtanak támpontot másfajta koherenciaítélet(ek)hez. A szerző – fordító – külső megfigyelő háromszögében ez utóbbi végül a fordító szövegéről alakítja ki a maga koherenciaítéletét a forrásszöveg mint negatív lenyomat alapján, és von le következtetéseket a fordító kontextus- és attitűdbeli háttéréről. Koherencia dolgában a hangsúly pedig éppen a következtetéseken van; ahogyan definícióinkban is áll: a befogadó koherenciaítélete alapján az interakció keretében vagy annak eredményeként konklúzióra jut. És tűnjenek bár árnyalatnyinak az interpretációs eltérések, a belőlük származó következtetéseké már drámai lehet.

6. Konklúzió: visszatérés a hipotézisekre, kilátások

Vizsgálatunk ugyan nem terjedt ki mindenfajta nyelvi jelenségre, melyek a szövegek stílusjegyeit hordozzák – és ez a további kutatás egyik lehetséges irányát is kijelöli –, a válogatás és elrendezés fordításbeli megoldásairól bebizonyosodott, hogy stiláris és ideológiai kihatásaik elválaszthatatlanok. Emellett pedig valóban olyan nyomokat hoztak létre a célnyelvi szövegben, melyek lényegi hozzájárulást nyújtanak a befogadói koherenciaítélet (és a közlői szándék) megragadásához. Az elemzés bizonyította a korrelációs korpuszelemzésnek a Csűry (2022)-ben javasolt módszer alkalmasságát a koherencia korpusz alapú vizsgálatára, és azt a feltevésünket, hogy a szöveg stíluselemeinek és a benne kódolt ideológiának a fordításban való manipulációjáról lehetséges egzakt – adatokon ala-

²² Se montrer moins engagé pour paraître »plus objectif«, plus modéré pour sembler »plus subtil«, car ici radicalisme rime avec simplisme. (A korpuszként használt fordítást itt a pontosság kedvéért kiigazítottuk. – Cs. I.)

puló – képet adni. A kutatás tehát mindegyik hipotézisünk igazolására alkalmas eredményeket szolgáltatott.

Nyilván nem szükséges ma már azt bizonygatni, hogy a stílus nem valami külső lakkréteg a szövegen, hanem annak egyik jelentéstani-funkcionális összetevője²³, még ha a kifejtettek ennek az újabb illusztrációjaként foghatók is fel. A Szikszainé Nagy (1999) által – más szerzőkkel összhangban – használt *stílusko-hézió* fogalmát kontrasztba állított példáink alighanem kézzelfoghatóan illusztrálják. Azt a kérdést, hogy ennek az egyébként nagyon kifejező terminusnak kapcsán szükség van-e további fogalmi reflexióra (miután mi a *koherencia* szintjén vizsgáltuk a stíluselemek szerepét), nyitva hagyjuk. Petőfi szövegmodelljében (1997: 66) mindenesetre a stílus helyét a „vehikulumhoz (a hozzárendelt vehikulum-imágó, illetőleg az ahhoz rendelt formáció összetevőinek a közvetítésével) rendelhető kontextuális szemantikai felépítés (kontextuális sensus [= F● + N■])” részeként, s így a koherencia vehikulumhoz rendelhető egyik meghatározójaként jelölhetjük ki. Ily módon a címben feltett kérdésre a válasz természetesen *igen*, hiszen a koherenciát számos egyéb tényező mellett a stílus is meghatározza.

Az ideológia–koherencia viszonyrendszer problémakörének alaposabb megismeréséhez az itt tekintetbe nem vett stílusösszetevők mellett a további kutatást a párhuzamba állított szövegekhez rendelhető tudásbázisok, ontológiák területe is célszerű kiterjeszteni.

²³ A stílusnak a fordításbeli szerepéről alkotott különböző nézetek áttekintéséhez ld.: (Saldanha 2014).

Függelék

szint	réteg	tulajdonságok	értékek (címkék)	megjegyzés
szavak, kifejezések	szegmentum	nyelv	forrás	
			cél	
		ekvivalens hiánya	lefordíthatlan	Nincs célnyelvi megfelelője.
			betoldott	Nincs forrásnyelvi megfelelője.
		konnotáció	pozitív	Lásd az 5. szakaszt.
			negatív	
sajátos				
mondatok	mondat	nyelv	francia	
			magyar	
relációk	szegmentumok ekvivalencia-problémája, mondatok tartalmi megfelelése	a reláció elemei	forrás	
			cél	
		ekvivalencia-probléma-típus	visszaadja a jelentést	A kijelentéstartalom szintjén.
			kompenzálatlan antoníma	Állítás/tagadás nem módosul az antonímával történő fordítás esetén.
			ellentétes konnotáció	A szegmentumok annotációjával együtt.
			eltérő konnotáció	
			nyelvtani hiba	A hibás fordítás hibás nyelvtani elemzésből ered.
			tágabb jelentés	
			szűkebb jelentés	
			nem ekvivalens jelentés	
			hozzávetőleges megfelelés	
			felszíni ekvivalencia	Szegmentum szintű (alaki) hasonlóság, de problémás jelentés-visszaadás.

3. táblázat: Az alkalmazott annotáció kategóriarendszere

Irodalomjegyzék

- Bánhegyi M. 2010. Politikai szövegek és fordítástudomány 2. rész: Szövegnyelvézeti trendek a politikai diskurzuselemzés fordítástudományi megközelítése terén. *Fordítástudomány* XII. 2. sz. 24–43.
- Bánhegyi M. 2024. Politikai fordítás és ideológia: meggyőzés és manipuláció. In: Klaudy K.–Robin E.–Seidl-Péché O. (szerk.): *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszerében II. Speciális rész*. Budapest: ELTE FTT – MANYE Fordítástudományi Szakosztály, 201–216.
- Boase-Beier, J. 2004. Saying what someone else meant: style, relevance and translation. *International Journal of Applied Linguistics* 14. 276–287.
- Caroti, D. 2010. *Pensée critique? Esprit critique? Un peu de théorie*. www.cortecs.org 2010. 11. 13.
<https://cortecs.org/publications-recherche/pensee-critique/> (2024. 06. 04.)
- Csúry I. 2017. A zabolátlan koherencia. In: Dobi E.–Andor J. (szerk.): *Esettanulmányok a szövegkoherenciáról*. *Officina Textologica* 20. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 11–38.
- Csúry I. 2022. Az empirikus koherenciavizsgálat alapjai. Bevezetés a korrelációs korpuszelemzésbe. In: Dobi E.–Boda I. K. (szerk.): *A szövegkoherencia elméleti és gyakorlati megközelítései*. *Officina Textologica* 22. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 154–168.
- Duběda, T.–Obdržálková, V. 2021. Stylistic competence in L2 translation: stylometry and error analysis. *The Interpreter and Translator Trainer* 15. 1–15.
- Hewson, L. 2001. Style and Translation. *Anglophonia/Caliban* 9, *Langues et littératures*. *Linguistique, stylistique, traduction*. 193–204.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K. 2024. A fordítás mint szöveg(re)produkció kutatásának elméletei és módszerei. In: Klaudy K.–Robin E.–Seidl-Péché O. (szerk.): *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszerében II. Speciális rész*. Budapest: ELTE FTT – MANYE Fordítástudományi Szakosztály, 11–30.
- Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica Kiadó.
- Klie, J.-C.–Bugert, M.–Boulloussa, B.–De Castilho, R. E.–Gurevych, I. 2018. The INCEPtion Platform: Machine-Assisted and Knowledge-Oriented Interactive Annotation. In: Zhao, D. (ed.): *Proceedings of System Demonstrations of the 27th International Conference on Computational Linguistics*. 5–9.
<https://inception-project.github.io/publications/INCEPtion-COLING2018-Demo.pdf> (2024. 06. 03.)
- O'Donnell, M. 2008. Demonstration of the UAM CorpusTool for text and image annotation. In: Lin, J. (ed.): *Proceedings of the ACL-08: HLT Demo Session (Companion Volume)*. 13–16.

- Petőfi S. J. 1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram. Officina Textologica* 1. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Puurtinen, T. 2003. Explicitating and implicating source text ideology. *Across Languages and Cultures* 4/1. 53–62.
- Saldanha, G. 2014. Style in, and of, Translation. In: Bermann, S.–Porter, C. (eds.): *A Companion to Translation Studies*. John Wiley & Sons Ltd, 95–106.
- Seidl-Péché O. 2024. Korpusznyelvészeti módszerek a fordított szövegek kutatásában. In: Klaudy K.–Robin E.–Seidl-Péché O. (szerk.): *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II. Speciális rész*. Budapest: ELTE FTT – MANYE Fordítástudományi Szakosztály, 235–251.
- Simpson, P. 1993. *Language, Ideology and Point of View*. London–New York: Longman.
- Skutta F. 2013. Débuts de textes et progression thématique. *Verbum* XXXV. 1–2. 187–204.
- Szabó H. 2007. Fordítás, ideológia és az olvasói bizalom. *Fordítástudomány* IX. 1. sz. 69–78.
- Szikszaíné Nagy I. 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Vinay, J.-P.–Darbelnet, J. 1972. *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Nouvelle édition revue et corrigée. Paris: Didier.

Források

- ÉrtSz. Bárczi G.–Ország L. (főszerk.) 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára*. Elektronikus kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/> (2024. 06. 03.)
- L'équipe de Là-bas. 2011. Autour du Diplo. www.la-bas.org.
https://la-bas.org/spip.php?page=article&id_article=2078 (2024. 06. 03.)
- Larousse Dictionnaire de français. Paris: Larousse. <https://www.larousse.fr/> (2024. 06. 03.)
- Le CorteX 2011. La pensée critique dans l'enclos universitaire, par Pierre Rimbert. www.cortecs.org.
<https://cortecs.org/publications-recherche/la-pensee-critique-dans-lenclos-universitaire-par-pierre-rimbert/> (2024. 06. 10.)
- Rimbert, P. 2011. Értelmiség és társadalmi átalakulás – „elkötelezettség”. *Magyardiplo – Le Monde diplomatique*.
<https://www.magyardiplo.hu/2011-január/344-ertelmiseg-es-tarsadalmi-atalakulas-elkoetelezettseg.html> (2014. 11. 05.)
- Rimbert, P. 2011. La pensée critique dans l'enclos universitaire. Enquête sur les intellectuels contestataires. *Le Monde diplomatique*.
<https://www.monde-diplomatique.fr/2011/01/RIMBERT/20013> (2014. 11. 05.)

Rimbert, P. 2012. La pensée critique dans l'enclos universitaire. *Investig'action / Analyses et témoignages*. <https://investigaction.net/la-pensee-critique-dans-l-enclos/> (2024. 06. 03.)

**Style and Ideology in Translation: Is Everything Coherence?
A Quantitative Textological Approach.**

The present paper deals with the relationship between style, coherence and translation by exploring data from an annotated parallel corpus analysis. Our research focuses on the twofold problem of how ideological content carried by the stylistic elements of a text can be identified and how their treatment in translation can provide information on coherence. We follow our concept of coherence as defined in (Csúry 2017) and our methodological approach presented in (Csúry 2022). The results support the hypothesis that the stylistic elements of a text carry ideology, and therefore, their specific treatment in translation results in ideological manipulation. This type of manipulation creates clues in translation (i. e., target language text) that serve as a point of reference for capturing the coherence of the source text (or both). In this way, the stylistic features of a text are also coherence markers. It is possible to give an exact, data-based account of their manipulation through translation, and thus of the coherence relations linked to the given text.